

**United States Holocaust Memorial Museum**  
**Oral History Interview**  
**Slovak Witnesses Documentation Project**

## **United States Holocaust Memorial Museum**

### **Rozhovor s Jánom Kušnírom**

**RG-50.688.0045.01.01**

**Dobry deň vám prajeme.**

Dobry deň prajem.

**Môžete sa nám prosím predstaviť?**

No, moje meno je Kušnir Ján.

**Kedy ste sa narodili?**

Šiesteho deviaty tisíc deväťsto tridsať.

**A kde ste sa narodili?**

V Sečovciach.

**V Sečovciach. Pán Kušnir, my sme už sa stretli raz spolu, s vami, a vy ste nám pri tej príležitosti porozprávali o svojich spomienkach, svojich zážitkoch z obdobia Slovenského štátu, Druhej svetovej vojny, z tých čias, keď ste ešte vyrastali, keď ste boli dieťa.**

Áno.

**Mládenec...**

Áno.

**My sme dneska prišli za vami znovu, aby sme si tieto vaše spomienky, zážitky, nahráli na videokameru. Vlastne, ja sa pozerám na dátum vášho narodenia, takže vy ste vlastne zažili, už nie ako také úplne malé dieťa, obdobie, keď vlastne skončila prvá Československá republika a začal sa Slovenský štát, hej?**

Áno, áno. Áno...

**Boli ste vtedy už vlastne školák, že?**

No, deväť rokov som mal.

**Deväť rokov...**

Pretože v tridsiatom deviatom v marci, štrnásteho marca, nastal Slovenský štát a prestala byť Československá republika.

**Hm.**

Čechy boli, Čechy a Morava, Protektorát Čechy a Morava...

**Hej.**

A my sme boli samostatní.

**Ako si spomínate... čo sa vtedy zmenilo, aká zmena nastala, čo ste mohli tak pozorovať?**

Zmena... viete, takých... no deväť rokov som mal, začínalo rýchle, desať, jedenásť, dvanásť... Začiatky tohto Slovenského štátu, jak... jak školou povinné dieťa. Školou povinné dieťa.

**Hm.**

Vtedy sa ešte... skrátka také menšie také prejavy niektorých ľudí s tým, že Česi odchádzali. Bolo dosť Čechov u nás.

**Hm.**

Odchádzali Česi, niektorí, niektorí zostávali. Také, také, také čosi sa tam hovorím robilo, ale inak ten život bežal ďalej, no.

**Poznali ste aj vy konkrétne nejakého Čecha, ktorý odchádzal vtedy, v tom období preč?**

Áno, chlapcov som poznal, čo boli tam, sa zobrali, išli, ale aj zostávali.

**Hm.**

Takí... takí vytrvale sa modlil, pán Dlouhý sa volal, meno jeho bolo, a on zostal tam a celkom prežíval to normálnym spôsobom.

**Takže to nebolo také, že museli všetci odísť?**

Nie, nie, nie. Nie, to nie. To nie.

**A tí chlapci, čo ste spomínali, to boli vaši nejakí spolužiaci?**

Ktorí myslíte?

**Čo odchádzali, tí Česi?**

No tak chodili tam deti do škôl.

**Hm.**

Viete?

Boli, boli. Boli takí, čo odišli, a to oni boli na takých určitých funkciách... tam.

**Ich rodičia?**

Hej, ich rodičia. Za Slovenského štátu... vlastne za bývalej Československej republiky, nie, tak to Slovensko nebolo nejako dajako... dajako veľmi, že by malo svojich ľudí na také funkcie. Na také riadenie tohto a takých predstaviteľov... no bolo dosť ich tam.

**Hm.**

Obyvateľov českého... českého pôvodu.

**Aj spomínate si, že by sa nejako zmenila výučba v škole, že by ste sa zrazu začali učiť nejaké nové veci?**

Nie, to nie, ale takto, že... tam išlo doslova o ten Slovenský štát, viete? Vytvorenie čohosi nového.

**Hm.**

Vytvorenie čohosi, to už si človek všímal. To už si všímal človek.

**Hm.**

Menilo sa, kopa vecí.

**Čo... čo konkrétne?**

No, ten život sa menil. Život sa menil.

**Akým spôsobom?**

Bolo to... bolo to si myslím tak trošičku... trošičku ťažšie, začiatky toho Slovenského štátu. Viete, nebolo to... to vtedy tí ľudia naši, aj v Čechách, vtedy to bolo voľnejšie a teraz sa to uzavrelo. Nastal vojnový svet.

**Hm.**

Tridsiaty deviaty rok už Hitler robil tam... obsadzoval Benelux a tak ďalej, to už sme videli, čo sa stane.

**Hm.**

To už rozdelenie tohoto... Slovensko odobraté, časť šla Maďarom, Podkarpatská Rus...

**To ste už vtedy ako v tom...?**

Poliaci...

**V tom veku ste vnímali už túto situáciu?**

Už úplne.

**Že...?**

Už presne, už presne. Už hej, už hej, vtedy.

### **Odkiaľ ste mali informácie?**

Žitný ostrov... no už boli rádia, noviny samozrejme.

**Hm.**

Už sa to... ale hovorilo sa to hlavne medzi tými dospelými. Čo sa robí. To zmena úplná nastala, všetko bolo zvyknuté, nie? Ten československý štát a naraz pošlo do... preč všetko.

### **V Sečovciach žila židovská komunita?**

No dost' veľká. Dost' veľká.

**Dost' veľká...**

Dost' veľká.

### **Čo... čo to znamená, čo do počtu? Koľko asi?**

Joj, to neviem, neopovážil by som sa, ale veľa, veľa, veľa. Tá hlavná ulica v Sečovciach, to boli samí oni obyvatelia. Tam boli dva kostoly, pre tých ľudí. Krásna jedna bola, taká ich svätyňa.

**Hm.**

A jeden taký menší, čo oni sa delili na dve skupiny, to neviem, lebo jedni že tu chodili, druhí do tohto iného, ale hovorím, čo obchod, to mali oni. Naši, tí... Slováci, slovenskí občania máločo... ešte aj na dedinách oni mali, boli takto...

### **Hm. Takže v Sečovciach prevažovali židovské obchody?**

Obchody, presne, hej. Hej, hej.

### **To bolo to... to je také hlavné zamestnanie, čím sa židia zaoberali, tí, čo teda žili v Sečovciach?**

Tak si myslím, že remeslá, krajčírstva mali oni, tak ako viete... A obchody, obchody, obchody... tam bolo veľa obchodov.

**Hm.**

V Sečovciach, veľa. Veľa toho no, nebolo to až také dajako veľké, ale to okolie tam išlo už, tie okolité dediny na nákupy a to všetko chodilo tam.

**Hm.**

Lebo...

### **Spomínate si aj na nejaké mená?**

Myslíte na židovské?

**Hej.**

Hej, no tak chlapcov som poznal, dosť takých, takýchto... počkajte, no Bernátovci, to boli takí... takí chlapci, tak početná rodina, a oni sa... oni sa aj vrátili. Ten ich otec neviem ako, on sa nevrátil, ale oni sa vrátili, tá mama ich asi s piatimi alebo šiestymi chlapcami, ale nezdržali sa dlho po fronte už, po vojne. Viete? Odišli do Izraela, to viem. Lebo ten jeden, ten taký Oskar, ako kamarát bol.

**Hm. Toho ste odkiaľ poznali?**

Takto z tohto... jednak zo školy, jednak z ulice.

**Býval tam niekde blízko pri vás, kde...?**

Dosť blízko.

**Kde vy ste žili?**

Dosť blízko, hej, dosť blízko. Ale to sme sa schádzali vonku.

**Ste sa hrávali?**

Neboli dajaké rozdielne tieto...

**Nerobili sa rozdiely medzi...?**

Nie, nie, nie.

**Medzi náboženstvami?**

Nie, nie.

**Nie?**

Nie. Nie, nie, nie. Oni mali svoje, viete? Títo, ktorí to tak... aj školy mali svoje. A títo... títo, tak by som asi povedal chudobnejší chodili s tými ostatnými do školy.

**Hm. Takže časť tých židovských detí chodila do svojich škôl...**

Hej.

**A časť...**

Aj tak... Hej.

**Tí, čo boli chudobnejší, chodili s ostatnými inými deťmi?**

Takto asi sa to hovorilo.

**Aha, a u vás v škole mali ste tiež nejaké židovské deti?**

My tiež.

**Hm.**

Tiež. Tiež.

**Koľko asi tak odhadom?**

Neviem vám povedať. Viete, aký je to ďaleký čas?

**Viem.**

Viete, aký je to ďaleký čas? Neviem vám povedať, nechcem dačo takto...

**Jasné, hej. A s tými ste sa tiež kamarátili v škole?**

Ale hej, to nebolo tu... u nás to nebolo dačo také, to nikto nemal také dačo na komentovanie. Do seba, že dajakú proti tuto... Nie, to ja by som... ja som sa až dozvedel o tom nešťastí vtedy, keď už to začalo. Ten... ten holokaust. Že, že čo sa to robí. Pokladali sme ich za ľuďmi... no spoluobčanov našich.

**A vy ste... vy ste do akej školy chodili, to bola štátna škola?**

Štátna škola. Štátne školy to boli. Štátne... štátne.

**A po... po celú dobu, teda v časoch, keď teda už vznikol Slovenský štát, tie židovské deti s vami navštevovali spoločne tú školu?**

Po kým... nie všetci, hovorím, oni mali svoje školy.

**Ale tie, ktoré teda chodili s vami...**

Hej, hej. Dokedy nezačalo to nešťastie, to myslím v štyridsiatom druhom.

**Hm.**

V štyridsiatom druhom.

**Hm.**

To začalo, to už vtedy. Tak vtedy už... už... už nič, nie. Dovtedy sa to nerobilo, len vtedy to prišlo naraz, ako blesk z jasného neba a...

**A čo sa teda začalo diať v tom štyridsiatom druhom?**

Čo sa začalo diať? Najprv s tými... s týmito... tí mladí išli. Mládež takáto, oni išli údajne do Nemecka na práce. Tak aspoň to bolo vtedy hovorené. Že idú do Nemecka na práce. To išli veselo, to im to veľa, veľa... na túto železničnú stanicu dole.

**Videli ste ich ako odchádzali?**

No videli sme, videli sme. Pravdaže. Lebo to už sa hovorilo medzi ľuďmi takto, že... že čo sa chystá.

**Hm.**

Ale to nevedel nikto, čo to má byť. Že to bude až také... taký rozsah nedobroty to bude mať.

**Takže skôr bola taká vedomosť, že idú iba niekde...?**

Že idú na práce.

**Na práce...**

Na práce, tí mladí, tí mladí...

**Hej.**

Tí mladí. No... Ale to potom prišlo, čo sa to robí, keď už začali všetko brať, viete?

**Aha, a teda vravíte, že ste videli, ako odchádzali. Ako sa vám to vybavuje, tá situácia, čo ste videli, čo sa tam dialo?**

Nič... išli, kufre mali také v rukách, na chrbte čosi tiež... no. Išli a úplne nevedeli, do čoho idú, viete?

**Hm.**

Takto ako... ako medzi sebou debatovali, tiež sme tak z druhej strany, však úzka, úzke Sečovce boli, tak na druhej strane. Po tejto strane oni išli, lebo mali taký doprovod.

**Kto tam bol s nimi ako doprovod?**

To neviem vám povedať.

**Ako boli oblečení?**

To neboli... neboli to uniformovaní.

**Nemali... boli v civile?**

Hej.

**Hm.**

Išli dospelí, či to bol ich doprovod, alebo čo ja... dajaké úradne, čo ich tam to... to ťažko bolo odhadnúť. No lebo vtedy ešte tomu ľudia takto nevenovali takú pozornosť, viete? Nevedelo sa, až potom, keď sa vyšla najavo, čo sa to robí. A že začali už brať všetkých.

**Hm.**

Viete, už tých starých, tak to už...

**Takže toto bola taká prvá situácia, ktorú... ktorú ste videli?**

Hej.



**V Sečovciach? Koľko tam bolo asi tých... tých mladých židov?**

Veľa, veľa...

**Tak odhadom aspoň.**

Tak najmenej takých päťdesiat. Najmenej takých päťdesiat, ale takým... hovorím, celkom takým... takým veselým prejavom išli. Idú na práce do Nemecka, im nikto nepovedal, čo sa robí, čo sa stane.

**Hm. Aj ste počuli, že by si medzi sebou niečo hovorili, alebo vy ste sa s nimi nejako rozprávali?**

Tak oni medzi sebou rozprávali, lebo bolo počuť, že idú, že je vrava, samozrejme medzi nimi, no ale ľudia to nevšímali si toho ani.

**Hm.**

Dajako...

**A vy ste sa vlastne odkiaľ teda dozvedeli, že idú na tie práce? Kto vám to povedal?**

To oni hovorili. To sa hovorilo, že... oni hovorili. A nebohá matka moja pracovala u jedných, viete? Takto upratovala, dvakrát do týždňa tam chodila. Do jedných... a od nich sa to tiež takto dozvedela, že idú chlapani do tohto, aj dievčatá.

**Hm.**

Na práce, do Nemecka.

**Takže tá skupinka, ktorú vy ste videli, tých zhruba päťdesiat ľudí, tam boli aj dievčatá, aj chlapani?**

Dievčatá, aj chlapani, hej, hej. Hej, hej, hej.

**A toto kde ste presne videli, kde sa to odohrávalo?**

Jak myslíte?

**V Sečovciach...**

V Sečovciach.

**Na akom mieste, alebo kde?**

Normálne išli na železničnú stanicu. Pochodovali na železničnú stanicu.

**Tam niekde po... v centre, alebo kde to bolo presne?**

No z centra dolu do mesta. Nevieam, či poznáte Sečovce. Nie. Tak z vrchu dajme, od tých križovatiek tam dolu, lebo inakšie to bolo, teraz je to už pre... prestavané. Takto... tak

hovorím, po chodníku až na tú železničnú stanicu, ale nikto to nebral nijako vážne. Odišli a čistá robota...

**Išli ste s nimi tam na tú stanicu?**

Nie.

**Sa pozriet??**

Nie, nie, nie, nie. Nie, neviem, či dakto išiel, ale aspoň nestretol som sa ja s tým, pretože nikto tomu neprisoval dajakú, dajakú takú zodpovednosť, viete? Že treba... alebo čo sa môže robiť. Vtedy, kdežeby sne sa... zrodilo v hlave, že čo sa začína.

**Hm.**

No ale hovorím...

**A mohli ste vidieť na tú stanicu, že čo sa tam dialo?**

Nie.

**Z toho miesta, odkiaľ vy ste videli, že tí ľudia kráčajú?**

Na stanicu nie, to je ďaleko, to je asi tak pol kilometra.

**Aha.**

Viete, asi pol kilometra.

**A aký to bol deň v týždni?**

Neviem vám povedať. Ťažko, ťažko...

**Pri akej príležitosti ste tam vy boli?**

No tak ako chlapci, tak to v meste, išlo sa stále, stále...

**Že ste tak boli vonku ako chlapci a...**

Hej, tak.

**A ste...?**

To takto. Takto sa tomu hovorilo, ideme na vároš.

**Idete na...?**

Na vároš.

**Vároš, ako do mesta?**

Do mesta, hej, hej. Na vároš.

**Hm.**

Takto. Vtedy...

**A bol vtedy ešte školský rok, alebo...? Spomínate si, že aké...?**

Myslím si, že hej, myslím si, že hej.

**Zhruba aká ročná... ročná doba to bola?**

Viete čo? Na jar, myslím, že to bolo na jar nejako. Na jar, na jar nejako. Takto nejako na jar to bolo. Ale presne by som vám neopovážil sa. Hovorím, že to bolo v tomto roku. To boli začiatky tohto.

**A spomínali ste, že vaša mama pracovala pre nejakú židovskú rodinu?**

Hej, dva dni do týždňa chodila tam. Robiť im. Oni to boli takíto... on mal ten pán, on menoval sa Hecht a mal tam pivosklad.

**Hm.**

V Sečovciach. Oni mali dvoje deti, ale tie už boli také... také dosť veľké, jednu dcérku, aj syna, tak ich takto... takto ako sme sa poznali.

**Hm. Tí boli starší od vás?**

Starší, starší, starší... no tak ona mala... ten Zoli, ten mal už cez dvadsať rokov. A ona tak okolo osemnásť, devätnásť bola...

**Hm.**

Keď si tak pamätám.

**A to dievča sa ako volalo, spomínate si?**

Klárka, Klárka Hechtová, a on tento bol Zoli, Zoltán.

**Takže tam ste chodievali aj vy, do tej rodiny?**

No pravda, za mamou.

**Za mamou.**

Keď robila, tak ja som občas... občas pozrieť sa...

**Lebo ste spomenuli, že vlastne od nich ste mali tú vedomosť, že teda židov berú a že...**

To tak sa tam hovorilo, to už mama priniesla s tým, že čo sa asi bude robiť...

**Hm.**

Oni to už mali...

**Takže oni to pohovorili vašej mame a vy ste sa to od nej dozvedeli?**

No hej.

**S tými deťmi ich...**

Hej, hej.

**Ste sa o tom nerozprávali?**

Hej. Hej, tak...

**Vy ako chlapec?**

Nie, nie. Nie.

**A tie deti, Zoli... a Klári sa volala?**

Klárka.

**Klárka.**

Klárka...

**Tie boli tiež v tej skupinke, ktorá vtedy odchádzala?**

Nie, nie, nie. Nie, nie, neboli. Neboli... neviem, neviem prečo, ale oni už potom... Ten syn ich, on zmizol rýchle predtým, než sa začal ten veľký... veľký ťah, záťah na nich, viete? On údajne odišiel do Maďarska, a z tam odtiaľ sa dostal niekde ďalej, to ešte oni hovorili, rodičia ich, čo mama hovorila. A ona tá... tá Klárka tiež odišla do Maďarska. A ich starých zobrali.

**Hm.**

Starých zobrali. A potom už... už nikto nevedel nič.

**Hm. A poznali ste tam nejaké známe tváre, tam v tej skupinke tých mládežníkov, ktorí odchádzali? Bol tam niekto, koho ste vy poznali?**

Možno, že aj, ale teraz by som to nevedel.

**Hm.**

S určitosťou dačo takto hovoriť, nie. Ťažko by som... nechcem, nechcem.

**A niekoho z toho ich doprovodu ste registrovali, že by to bol nejaký taký známy?**

Ani z toho doprovodu nie, lebo... mohol to byť aj sečovčan, ale človek ešte v tomto veku ešte takto nepoznal týchto ľudí.

**Hm, hm.**

Ktorý, čo, akú túto funkciu mal, to už viete, že...

**Hm.**

Už... už tri roky bol Slovenský štát, takže to už ťažko bolo.

**Hm.**

To...

**Mali tí... tá mládež, tí mládenci a dievčatá, mali na sebe nejaké označenia?**

Viete, to vám neviem povedať, ale už... už tie označenia tam boli. Lebo ešte... ešte vždycky sa... oni v sobotu mali také ten sviatok ich, a oni sa po tých chodníkoch, takú... takú špacer... túto špacírku robili, hovorili, že špacírujú v sobotu...

**Hm.**

Takto... a čo som tak postrehol, tak sa... pozdravovali si po gréckokatolícky pozdrav, viete? Lebo už sa to vtedy čosi tam robilo, tak oni sa nechávali prekrstiť na gréckokatolícku vieru. Si už tam, hovorím, takto... takto zdravili: „Sláva Jesu Christu...“

**Hm.**

Ale už boli označení týmito... týmito hviezdami. Tie žlté hviezdy už mali.

**Žlté hviezdy? Kde boli umiestnené?**

Tu...

**Vonku na šatách?**

Vonku na šatách. Vonku na šatách, hej.

**Takže ste videli, že chodili po ulici s tými označeniami?**

Hej. Tak museli, pravdepodobne museli.

**Hm. A do obchodov židovských, keď ste chodili nakúpiť, alebo proste niečo, tak tí obchodníci tiež mali tie označenia?**

Aj obchodníci mali, viete, ale to už potom ten Slovenský štát, keď začínal, tak už tam začínalo sa arizovať. Tie obchody.

**Hm.**

To už preberali... preberali títo... títo Slováci od nich. Neviem akou dohodou, len viem že dochádzalo ku arizácii týchto obchodov.

**Hm.**

Oni sa zbavovali.

**Hej. A čo to vlastne presne znamenalo? Aká... aká zmena tam nastala?**

Prebral ten obchod ten... buď... neviem presne, ak... aké... aké to boli na tej finančnej, po finančnej stránke, či to kupovali od nich, alebo či to štátom bolo nejako nariadené, len viem, že keď chcel niekto, tak to bral. Keď sa dohodli, tak to nezobral, nechal ich v tom obchode, ale väčšinou... väčšinou hovorím dochádzalo k tej arizácii.

**Hm.**

Tých obchodov.

**A to bolo ešte v čase vlastne, keď majitelia tých obchodov žili v Sečovciach?**

Ešte normálne...

**Hej.**

Bežal ten život. Hej.

**A oni potom vlastne tí povodní majitelia, čo robili?**

Za chvíľku to vymizlo, za chvíľku sa začalo...

**Hm.**

Odsun.

*Tell him not to touch the microphone with his...*

**Sekundičku. Môžete si dať tú barlu na opačnú stranu? Lebo... asi to ruší v rámci... v rámci mikrofónu. Hm... dobre, môžeme pokračovať? Hm.**

**Takže to už dlho netrvalo, hovoríte, že po tej arizácii oni už...**

Nie, nie, toto...

**Boli odsunutí.**

Hej, hej.

**Koľko asi tak odhadom to mohlo byť? Ten časový úsek?**

To neviem vám povedať, ale bolo... to malo rýchly spád. Veľmi rýchly spád.

**Bolo to niekoľko dní, alebo týždňov? Mesiacov?**

Aj mesiace, aj mesiace. Aj mesiace.

**Hm.**

Aj mesiace. Aj mesiace, a potom už hovorím, už to išlo, už...

**A to obdobie kedy židia začali nosiť tie označenia, tie hviezdy...**

Áno.

**Koľko asi času uplynulo od toho a potom vlastne od toho odsunu ich?**

Viete čo? To sa... toto všetko sa... to prebehlo v tom štyridsiatom druhom roku.

**Hm.**

Začiatkom štyridsiateho tretieho to... to bolo dolikvidované.

**Takže hovoríme v podstate o tom štyridsiatom druhom roku...**

Druhým a začiatkom tretieho, ale vtedy to... hlavný odsun vtedy.

**Že teda nastali tie hviezdy, arizácie, a potom...**

Hej.

**Potom tie odsuny...**

Hej. Hej...

**A viete si spomenúť na konkrétny nejaký príklad takto arizovaného židovského obchodu?**

Tak čo ja viem... no napríklad aj tento... tento, čo hovorím, kde mama nebohá robila, tak aj toto arizoval...

**Hm.**

Jeden z týchto, ale ja vám jeho presné meno nepoviem.

**Hm. Hm.**

To sú zo Sečoviec.

**A to oni mali aký obchod, čo to bolo?**

Pivosklad.

**Pivosklad.**

Veľkosklad s pivom. Hej.

**A spomínate si, že by teda bola aj taká nejaká protižidovská dajme tomu propaganda, alebo niečo také? Na niektorých miestach nám ľudia hovorili, že videli nejaké vyhlášky, plagáty, nápisy, aj také hanlivé dajme tomu. Zachytili ste niečo také v tom období, keď ste išli na ten vároš, do Sečoviec sa pozrieť?**

Hej... Viete čo? Ja sa nepamätám na to, ale... ale boli ľudia, ktorí boli schopní toho, čo tak človek videl, už... už potom, čo to vystrájali, čo to robili, pretože až postupne sa človek dozvedal toto, čo to znamená, čo to má byť vlastne. Čo to je.

**Hm.**

Kde to speje tá situácia. Už medzi tak dospelými sme počúvali, nie? Aj v škole sa hovorilo, aj na ulici sa človek dačo toho všetkého dozvedel, viete? Tak to radšej každý od toho išiel preč, lebo to hrozné bolo na to pozerat'. Viete?

**A čo... čo si spomínate, že ľudia... čo si tak hovorili, aké boli tie reakcie ľudí?**

To už sa... už sa trošičku dozvedelo, tá skutočnosť, ktorá bola, keď tí dvaja chlapci tam ušli z tohto Osvienčimu, ten Vrba a ten jeden s ním, ale už aj predtým, už aj predtým došli dajakí... takto, ako sa hovorilo medzi ľuďmi, z Poľska... a označili tú situáciu, za takú, ako je. A to už, keď sa tí ľudia dávali do tých... do tých... do tých nákladných vozňov, že už také veľké transporty išli, tak to už bolo nápadné... to už... to už videlo sa, že čo že...

**Hm.**

A už... už vtedy sa hovorilo, že o tých vyhladzovacích táboroch. Že doslova takto sa to robí.

**Hm.**

Že začína toto. No tak to odsudzoval každý. No každý... takto hovorím, človek to mal trošku v hlave trochu v poriadku, tak videl čo sa robí... a už začali ľudia pomáhať, už ľudia z tých dedín, viete...?

**Hm.**

Dajakých známych zobrali do tohto a ukryli to doma, tak čo prežili. Dost' za to ich bolo zo Sečoviec. A hovorím, tí mladší... bol jeden... jeden taký... taký ako zberný tábor v Čemernom pri Vranove tu, pre tých chlapcov.

**Hm.**

No a tam... tam si myslím, že to bolo vtedy hovorené, že... to boli už partizáni tu, to boli už frontu, partizánske skupiny boli už veľa...

**Hm.**

V týchto lesoch, takže tam potom tá dajaká partizánska skupina oslobodila tých chlapcov a išli s nimi, s tými partizánmi.

**Hm.**

Nezostávali tam v tomto. No ale hovorím, ľudia už boli na pomoci tej... ktorí... ktorí vedeli sa orientovať v tom, tí židia, viete? Tak išli na dedinu a zaplatili a čo ja viem ako... ale prežili. Prežili.

**Aj vy ste poznali niekoho takého konkrétneho, kto sa ukrýval, prežil...?**

No pravdaže. Na týchto dedinách, ako od Sečoviec smer na Zemplínsku Teplicu tam bolo, potom v tej Trnávke tam u jedných boli, ale oni hneď odchádzali preč. Ale jedni boli,



a potom pracovali v Okresnom ústave národného zdravia v Sečovciach, tí dvaja mladí, Klein... oni pôvodné meno mali Kleinovi, a vtedy už mali to poslovenčené meno, lebo vtedy už oni slovenčili tie mená potom, viete? Keď sa už prekrstili, tam meno mal Klinko.

**Hm.**

A robil tam u nás, moja nebohá manželka tam pracovala, on tam robil hlavného účtovníka, ona Ruženka robila myslím tiež na učtárni. Oni sa vrátili, boli u týchto ľudí...

**Hm.**

Dajakých... no a potom mali ešte potomka jedného, Petrika. Weissovci dvaja sa vrátili, oni boli bezdetní. Potom ona mala tam drogériu, on taký dačo jak... jak farby – laky...

**Hm.**

Potom mlynár jeden, Klein sa vrátil, mal tam dva mlyny, jeden hore, druhý dole v Sečovciach. On sa vrátil, ale z rodi... ale sám sa vrátil.

**Hm.**

Z rodiny nie, nie, nikto. Nie...

**A týchto ste poznali ešte aj z toho obdobia Slovenského štátu?**

Tak tých Kleinovcov som... týchto, čo hovorím o nich, čo u u nás robili týchto, som poznal tiež. Ale tých, čo do mlyna sme chodili, tak tých sme poznali...

**Hm.**

Tak jeden z nich sa vrátil...

**Hm.**

Tam.

**A v tom čase, v tých štyridsiatych rokoch, keď židov odvážali, keď prebiehali tie transporty, vedeli ste, že teda niektorých aj... niektorým sa podarilo utiecť a že sa niekde ukrývajú?**

O tom sa nehovorilo vôbec nič, tu sa pracovalo na tom, pretože vyšli ľudia v ústrety kde mohli, viete? Takto hovorím, vyšli v ústrety.

**Takže tie informácie až potom neskôr sa nejako vynorili?**

To nikto sa neopovážal ani... ani malé „f“ – ako sa hovorí – povedať, pretože viete ako tam... tam bolo dosť zlých ľudí. Dost' bolo zlých ľudí.

**Hm.**

Na to, že by mohli narobiť nešťastia.

**Hm.**

Keby vyhľadávali.

**Hm. Lebo ste aj pred chvíľou povedali, že teda veľa ľudí odsudzovalo to, čo sa dialo, ale že teda sa našli aj takí, ktorí to možno až tak veľmi neodsudzovali. Ktorí to boli najmä?**

No viete, neviem... nie... nie... nechcel by som to pomenovať dačím, pretože rovnalo sa to neľudskému rozumu toto, čo sa potom už... už ako sa to všetko dozvedelo, že čo sa robí.

**Hm.**

Čo... aký koniec toto všetko má, viete? Takto... to bolo hrozné, naozaj.

**Spomenuli ste, že vlastne v škole tak nejako sa už potom hovorilo o tej situácii. Spomínate si, že by napríklad nejakí učitelia alebo niekto vôbec komentoval, že... alebo vám vysvetľoval, že čo sa dialo? Že prečo vlastne...?**

Nie, nie, neopovážil sa nikto.

**Sa tá situácia...**

Neopovážil...

**To ste si skôr tak medzi sebou ako deti hovorili?**

Nie. To ako deti hovorili, alebo doma, keď sa dačo...

**Hm.**

Od rodičov, ale každý... (*pst – prst na ústach ukazuje*)

**S tými učiteľmi...**

Sa nechcel s tým... nie, nie, nie... s tým nechcel mať nič spoločného, viete?

**Prípadne v kostole, kňaz pri nejakých kázňach, alebo že by...?**

Aspoň ja som sa nie... nie... nedozvedel o tom, viete?

**Hm.**

Už keď tak konštatovalo sa s poľutovaním, skutočne. S poľutovaním.

**Hm.**

Viete, pretože lebo už sa vedelo, že čo ich čaká.

**Hm.**

Čo ich čaká, tak skôr pomáhali ľudia, skôr pomáhali ľudia.

**Hej. A v tom období ešte teda, keď prebiehali tie arizácie, alebo tesne pred nimi... na niektorých miestach nám hovorili, že... že mali židia na tých obchodoch svojich také nápisy, už teda upozorňujúce na to, že je to teda židovský obchod. Tak vyslovene... nevšimli ste, že by také niečo bolo v Sečovciach?**

Neviem vám povedať. Neviem vám povedať. Neviem povedať, ale to išlo rýchle. To išlo rýchle. Oni to vyprázdnil, to tých arizátorov nasadili do tých obchodov, viete? Oni boli spokojní, že je to tak, až prišla tá deportácia, tá už hlavná...

**Hm.**

Tak toto už potom sa videlo. A prišli zase dražby, keď tie domy otvárali, predávalo sa všetko, čo tam bolo... zariadenie, dražba...

**Tá hlavná deportácia kedy prišla?**

Myslím už ku koncu štyridsiateho druhého. Už... tak... tak... tak ja som...

**Hm.**

Tak si myslím. Ku koncu.

**A vtedy... vtedy čo sa dialo?**

No tak vtedy už transporty išli riadne, všetko. V nočnú hodinu, ako sa hovorilo na tých dedinách, lebo oni aj na dedinách bývali, obchody mali tam, viete? Svoje... Tak išli to vybrať v noci. V noci.

**Hm.**

Lebo už našli sa ľudia, viete, ktorí boli schopní postaviť sa na... na stranu tohto všetkého.

**Hm.**

Keď už bolo to na svete, čo sa s tým robí.

**Aj vy ste boli priamym nejakým svedkom takejto situácie, že teda niekde išli tých židov zobrat' z nejakého domu dajme tomu, alebo proste nejaké také zatýkanie, alebo také situácie?**

To bolo prísne utajené, to bolo prísne utajené, moc veľmi... Prísne utajené.

**Áno.**

Prísne utajené.

**Hm.**

Prísne utajené. Prísne...

**Takže kedy ste sa potom o týchto veciach dozvedeli?**

Keď to zostalo prázdne dačo dakde. Keď už hovorilo sa, že aj tých zobrali, aj tých zobrali...

**Aha, takže zrazu ste videli, že sú prázdne domy...**

Prázdne.

**Prázdne... hm.**

Prázdne. Prelepený tento a pečiatka.

**Prelepené dvere boli?**

Dvere, dvere hej.

**A kto to preliepal, kto tam dával tie pečiatky?**

Tak to už len... len z toho mestského úradu, určite, len ti, ktorí o tom vedeli, čo sa robí.

**Hm. Takže to ste videli v Sečovciach takto popreliepané?**

To pravdaže.

**Na akých domoch to bolo?**

No na ich, na židovských.

**Tam kde oni bývali, alebo tam, kde mali tie svoje obchody?**

Aj brány...

**Brány domov?**

Hej, aby to tam nešlo, viete... Lebo to bol dom na dome po tej hlavnej ulici. Oni tam bývali, v jednom dvore bývali aj tri, štyri rodiny. Takto.

**Hm. A videli ste v tom období aj vy konkrétne nejaký ten transport?**

Transport...?

**Židovský, hej.**

Videl, videl som ten veľký, taký čo už dospelí, viete? To už išli.

**Tam čo sa dialo?**

Aj s malými deťmi. Neviete, to... potom išiel každý už od toho preč. To išiel každý od toho preč, lebo už sa vedelo, čo sa robí.

**Hm.**

Tam už nie, tam už... Tam už sa... tak by som povedal, čo hovorím, viem, aj potom to vyšlo na to... tam už sa snažili ľudia pomáhať. Snažili sa pomáhať, viete? To už bolo málo tých, čo... čo... čo organizovali, čo špicľovali, kde to je treba, to už ľudia videli, že to je...

**Ale predsa len sa nejakí našli, čo to organizovali, však? Spomínate si, kto presne to organizoval?**

Nie, nie, nie. Nie, nie. Nie, nie, pretože to jednak boli aj cudzí, oni počítali s tým, že by domáci neobstáli, viete? Tak to prichádzali z okresu a tých... a tak ďalej, a tak ďalej, to sa... ako potom sa zistilo, že ako... ako to robia. Lebo domáci by boli neobstáli za to, viete? V takom dačom.

**Hm. A čo presne ste videli, keď teda išiel ten veľký transport? Spomenuli ste, že boli tam aj s malými deťmi...**

Aj s malými deťmi.

**Aj s takými úplne bábätkami malými? Že by na rukách, alebo...?**

Tak to neviem vám povedať, ale za ruku deti...

**Za ruku...**

Za ruku deti išli. Ale išli sme od toho preč, lebo to už nebolo to...

**Koľko tam bolo asi vtedy ľudí?**

Veľa.

**Niekoľko desiatok, alebo...?**

Tak.

**Áno.**

Tak, tak.

**Boli tam aj starí ľudia?**

Aj starí ľudia, aj starí ľudia.

**Takže taká zmiešaná veková skupina...?**

Hej, hej.

**Ľudí...?**

Hej, hej. Hej. Hej...

**A toto kde ste videli?**

Tu u nás v Sečovciach. V Sečovciach.

### **Tam niekde v centre Sečoviec, alebo...?**

V centre Sečoviec, lebo inakšie nemohli na tú stanicu, to tak oni to zrejme organizovali tí ľudia, ktorí to robili.

**Hm.**

Viete? Cez hlavnú ulicu.

**Hej...**

A ľudia išli do dvorov, keď to videli.

### **Nechceli ísť sa na to pozerat'?**

Hej. Nie. Tu som sa veľa nadebatoval s jednou paňou... máme jednu pani tu, pani Fabryová, ona prežila tam... ona prežila.

**Hm.**

V Osvienčime. A tu, keď som sem prišiel, v dvetisíc siedmom a ona už tu bola... A v Sečovciach boli Fabryovci lekárnici. Tak ona vedela, že tak... vedela, že som zo Sečoviec, tak sa pýtala, či poznal som ich. Tak som hovoril, „Poznal...“ To už po fronte, po fronte.

**Hm.**

Prišli tam Fabryovci. Takže, či som poznal toho, toho... „Akoby nie,“ hovorím, však chodili sme tam do... do lekárne aj už keď človek starší bol, nie? Tak to tak... aj mali jedného... nie, dcéru mali oni, tí Farbyovci. Takto že jej blízka rodina bola, lebo ona bola... ona bola... žila v Humennom a niekde z Veľkých Kapušian pochádzala a z Michaloviec dajaká rodina, ale tak tam... tak to... bola hovorčivá, veľa sme hovorili o tom.

**Hm.**

A ona prežila to nešťastie tam. Prišla ku mne do tohto, do bytu takto... takto podebatovať, veľmi rád chodila.

**Hej.**

Veľmi rád chodila. A vždycky čo... keď mali tie sviatky, v Izraeli, tak jej posielali ten maces.

**Hm.**

Viete, ten pravý maces, no tak vždycky... vždycky mi doniesla.

**Hm.**

Vždycky mi doniesla. Syna mala v Kanade a vnuka... a vnučku v Nemecku.

**Hej.**

Chodili často... často ju chodili tu navštevovať.

**A ešte sa teda vrátim k tej situácii v tých Sečovciach, čo ste teraz popisovali, že išla to... tá hlavná skupina vlastne židov – deti, starší ľudia, proste ľudia rôzneho veku, aj muži, aj ženy predpokladám teda, že tam boli...**

Áno, áno.

**Boli spolu...**

Rodiny, rodiny to boli.

**Hej, celé rodiny vlastne.**

Hej, takto.

**Boli tam pri nich nejaké stráže?**

Viete, sprevádzali to, aby to išlo... títo... títo myslím, že aj... aj... aj tí žandári tam boli, pokiaľ sa dá... Ale viac už tá slovenská garda to regulovala toto.

**Hm.**

Odchod. Odchod tohto.

**Hm. Hm, hm.**

Viete?

**Slovenská garda bola čo?**

To bola táto Hlinková garda. Tá Hlinková garda.

**Hm.**

Tie organizácie. Tie organizácie, ktoré boli od tých malých až po toto... a toto boli gardisti.

**Hm. A tí sa ako odlišovali od bežných žandárov? Lebo žandári to boli asi ako policajti, nie?**

Hej.

**Polícia?**

Štátna polícia?

**Hm. To bola štátna polícia a Hlinková garda, aký to bol rozdiel?**

Hlinková garda, to bola taká... taký stranický dajaký tento... viete, taký stranický... skupina týchto ľudí. Ale zrejme... zrejme... zrejme ozbrojené to bolo.

**Hm.**

Zrejme ozbrojené to bolo.

**Aj tam, čo ste vy pozorovali, boli tí ich strážcovia ozbrojení?**

No to neviem vám povedať, ale boli tam, boli tam, sprevádzali to na tú železničnú stanicu.

**A spomínate si, ako boli oblečení? Čo mali na sebe?**

Viete čo? Niečo modré to bolo, niečo modré... tie čapice také na spôsob lodičiek, ako to boli tie vojenské, ale tá uniforma podľa všetkého, keď sa ešte vraciam do... do tej pamäte – myslím, že tmavo modrá.

**Hm.**

Nejaká uniforma to bola. Také dačo.

**Hm. A žandári boli od nich ako odlišení?**

Žandári boli takí... ešte nosili tie uniformy, čo bývalo za bývalej... čo bolo ešte za Československa, ešte ich používali oni.

**Hm.**

Takéto. Takéto... tie ich také... také zvláštne prilby na tých hlavách, keď to neviem, či ste videli vo filmoch dakde, také... takéto... a uniforma taká tmavozelená, do zelena...

**A koľko tam asi bolo týchto ich sprievodcov toho doprovodu?**

Neviem vám povedať, neviem vám povedať, pretože to aj medzi nimi boli, pri tých odstupoch, aby to...

**Medzi nimi v tej skupine? Vnútri, ako v tej skupinke?**

No tak sprevádzali ich proste takto.

**Hm.**

Sprevádzali ich.

**A ako ste vy vlastne vedeli, že tí ľudia, ktorí teda ich vedú k tej stanici, že to sú židia?**

Že sú židia?

**Hej, ako ste to poznali?**

Tam sme žili, tak poznali sme. Tam sme žili.

**Ste tam videli nejakých známych?**

No určite.

**Ktorých ste poznali?**



No určite, určite áno. A išli... hovorím, išli sme preč odtiaľ, to nikto nechcel pozerat'.

**Aj si spomínate na niekoho konkrétneho, koho ste tam videli?**

Keď tam vidíte... Nie, nie...

**Nejakého majiteľa obchodu, alebo nejakého...?**

Nie, neopovážil by som... vtedy sme sa dozvedeli, keď už bolo prázdne, domácnosti.

**Hm.**

Hovorím, to už potom, keď už to robili, to v nočných hodinách, aj v nočných hodinách to robili.

**A toto, čo vy ste pozorovali, tak tí ľudia, oni nejako kráčali, alebo boli niekde zhromaždení?**

Kráčali. Išli, kráčali.

**Kráčali smerom k tej...?**

Hej, hej.

**Stanici?**

Už, už... ako odovzdaní normálne.

**Hm.**

Išli.

**A ako sa k nim tí ich strážcovia správali?**

Nič, nič. Išli po strane svojej.

**Každý išiel po jednej strane?**

Hej, hej. Nič.

**A k okoloidúcim sa tie stráže nejako správali, lebo hovorili niečo tým ľuďom, čo sa pozerali na okolo?**

Nie.

**Mohli ste sa tam priblížiť dajme tomu?**

Nešiel nikto, každý išiel od toho preč, viete? To už ľudia, kto ešte mal dajaké nervy, tak potom sa bavili okolo toho tí ľudia... Tak každý zatváral bránu, každý zatváral okná a nechcel... nechcel to nikto vidieť. Pretože už vedeli, čo sa robí. Už vedeli, čo sa robí, viete?

**Nevšimli ste si, že by sa tam niekto s niekým lúčil napríklad? Niekto, kto teda pozoroval tú situáciu? S tými, ktorých odvádzali, že by si ľudia kývali, alebo nejako sa zdravili? Hovorili si niečo...?**

Nie, nie. Nie, nestretol som sa s tým a nechcel by som hovoriť. Možno, že sa to stalo, ale nemôžem...

**To, čo vy si teda spomínate...**

Len to, čo ja som videl, hovorím – nie, nie, nie. Nie... nie.

**A išli ste aj ďalej potom s nimi na tú stanicu sa pozrieť?**

Nie. Nie, nie.

**Takže už...**

Stačilo sa na to pozrieť a ísť preč.

**Hm. Tak ste potom už...**

Nie.

**Išli inde, hej?**

Nie. Nie, nie. Nie... Nie, lebo to... to nedobry pohľad bol, viete?

**Hm.**

Pre človeka, ktorý mal trošičku citu v sebe.

**Hm.**

Nedobry pohľad.

**A koľkokrát ste videli takúto situáciu?**

Ja sám som videl asi dvakrát.

**To prvé, čo išli tí mladší...**

Ja som videl tých mladých...

**A potom toto?**

A potom toto, lebo už hovorím, aj... aj rodičia... už týchto zobrali, týchto, kde mama nebohá – hovorím – robila...

**Tých Heftovcov?**

Hej.

**Hm.**

Zobrali.

**A tých zobrali kedy? Tých zobrali pri tejto druhej situácii?**

Asi pri tretej, asi pri tretej, lebo boli dosť dlho, dosť dlho boli doma. A jedného krásneho dňa išla mama ako tam, do tej roboty – koniec, prelepené.

**Takže mama vaša nevedela, že ich... že dopredu.**

Nie, to v nočných hodinách oni narobili, viete? Ten odsun.

**Hm.**

To je tak.

**A tú... vy ste videli aj tú tretiu situáciu, tú tretiu vlnu, keď ich brali preč?**

Nie, lebo to už začínalo s atak všelijako, ľudia na to pozerajú, tak to oni robili v nočných hodinách. V nočných hodinách... v nočných hodinách.

**Hm. A táto druhá situácia, tá sa kedy odohrávala?**

To ja si myslím, že do konca roku štyridsaťdva to bolo všetko hotové.

**Hm. A to bolo nejako normálne cez nejaký pracovný deň, cez deň, bolo to ráno, po obede, alebo kedy asi?**

Po obede, takto zvyklo po obede.

**Po obede.**

Toto, čo som ja videl.

**Hej.**

Po obede to zvyklo byť. Takto.

**Tak zhruba odhadom, koľko asi času uplynulo medzi tým, čo ste videli tých mladých odchádzať a potom tieto rodiny? Koľko tam asi mohlo byť dní, alebo týždňov?**

Neviem, neviem vám povedať. Čo ja viem? Toto išlo tak... v júni myslím začalo, ale do jesene to už bolo, to už išlo všetko.

**Hm.**

Do jesene to išlo všetko.

**Potom už žiadni židia v Sečovciach neboli? Potom... po období jesene?**

Nie, jedine toto, čo sa niekde... hovorím, poschovávalo...

**Ale tak že na verejnosti by tam bol – neviem – ešte nejaký židovský podnik, alebo židovský lekár, dajme tomu, alebo niekto taký?**

Nie. Nie, nie. Nie, nie. Nie, vyprázdnené to bolo.

**Všetko prázdne?**

Všetko prázdne, všetko...

**Hm.**

Všetko, lebo už aj oni sami – hovorím – vedeli, čo sa robí, viete? To už... už cez... veľa cez Maďarsko sa ešte dostali, v Maďarsku ešte nebola taká tvrdá situácia...

**Hm.**

Aj tých dcérka tam odišla, tých, čo tam u nich mama nebohá robila. Do Maďarska a z tam odtiaľ sa dostala niekde ďalej. Potom že v Amerike skončili.

**Hm.**

Obidvaja. Neviem, hovorím, že ako.

**Hej.**

To... to hovorím vám, strašné bolo na to pozerat'. To nie. Nebolo to na oči pre človeka.

**Vraveli ste, že vlastne tie podniky židovské, tie obchody, a tak ďalej, prevzali tí arizátori, niekto proste iný...**

Hej.

**Tam začal robiť si tie svoje obchody.**

Hej.

**Ale spomenuli ste, že boli aj nejaké predaje, nejaké dražby.**

Tak to z bytov.

**Bytov...? Z bytov.**

Z bytov.

**Aha, takže nie z tých obchodov, ale čo mali oni doma...?**

Áno. Otvárali sa tie byty, no však to hovorím pol mesta ostalo tam... to oni hlavne toto mali všetko, tak toto sa predávalo.

**A to ako vyzeralo, tie dražby?**

No, vyniesli... to boli tam tí robotníci, vynášali to z toho domu vonku, ľudí tam bolo z tých... celé okolie tam chodili na vozoch... Nábytky, a tak... čo bolo, no dražba.

**Hm.**

Vykričal toľko a toľko, a teraz to dal, vyššie berie, zaplatil, bral na voz a viezol preč.

**Hm.**

Také vtedy.

**Vy ste tiež boli pri nejakej takej dražbe?**

No bol som...

**Sa pozrieť?**

Sa pozrieť, ale nie... cha, cha... Ja... viete, čo? Ja nemal som už od mala žalúdok na to, nie. Nemal som na to žalúdok. Viete? Také to... som nevedel.

**A čo... čo sa tam všetko predávalo?**

Všetko... všetko. Všetko, čo v tom byte bolo.

**Také zariadenie z tých domácností?**

Nábytok, šatstvo, riad... všetko.

**Hm.**

Všetko. Všetko...

**A kto to celé nejako riadil, organizoval?**

No tak to už mestské úrady boli. Myslím si, že úrad, to nič nikto iný.

**Boli tam nejakí úradníci, alebo niekto, kto...?**

No to určite, určite. Určite, títo, čo robili tie výkriky.

**Ako boli oblečení?**

Normálne, títo normálne.

**Neboli nejako uniformovaní?**

Tak to boli zamestnanci toho úradu.

**Hm. A kto to teda kupoval, prevažne?**

Ľudia z tých dedín prišli na vozoch, pokúpili nábytky a také... hovorím, všetko, čo tam... čo bolo.

**A títo dedinskí ľudia sa o tom ako dozvedeli, že bude dražby?**

No to bolo to vyrobené takými vyhláškami tam, že dražba bude toho a toho. Hej.

**A koľko takých dražieb asi prebiehalo?**

Jaj, veľa, veľa, lebo tam bolo veľa ich, hovorím vám.

**To trvalo nejaké dlhšie obdobie, alebo v jeden deň to bolo? Alebo v priebehu nejakých pár dní? Ako zhruba asi bolo?**

Aj mesiac, aj viacej. Aj viacej.

**Hm.**

Aj viacej. Aj viacej.

**Pri tých jednotlivých bytoch, pri tých jednotlivých domoch to bolo, alebo bolo nejaké také miesto centrálné, kde sa to...?**

Pri domoch, z domov vynášali, čo tam bolo. Teraz tento vykričal, vykričnú cenu, a teraz tí ľudia kúpil to, nekúpil... bral to preč. Vynášali ďalšie, išlo sa do ďalšieho toho domu...

**Hm.**

Tak, vyprázdnil. Pokiaľ bolo čo. Dokončovali proste toto všetko, tú skazu...

**Hm.**

Ktorá sa urobila.

**A po... vlastne po vojne, potom vrátil sa niekto do tých svojich pôvodných domov, do tých svojich obchodov, dajme tomu? Po vlastne... po štyridsiatom piatom, po oslobodení? Obnovil niekto takúto svoju činnosť, alebo ten svoj predchádzajúci život v Sečovciach?**

Hovorím... hovorím, že títo, čo robili u nás na tomto... v nemocnici v Trebišove, vlastne v sečovskom Ústave národného zdravia...

**To boli tí Kleinovci?**

Kleinovci, hej.

**Hm.**

Klenkovci už meno mali potom. No a potom hovorím, tí Weissovci dvaja sa vrátili, a oni si tie... obchody mali...

**Dostali naspäť tie svoje obchody?**

Hej, hej.

**Hm.**

No tak to bolo ich, to im nikto nezobral. Aj on mal svoj obchod, manžel pani Weissovej, viete. Potom hovorím, tí Kleinovci tie mlyny mali dva, tam to všetko mali oni, že...

**Hm.**

Hovorím, takýchto málo sa... tí Bernátovci sa vrátili, ale oni odišli, preč išli.

**Hej. To som sa tiež chcela spýtať, že čo vlastne sa stalo s tými Bernátovcami...**

Hej. Oni odišli, odišli, odišli do Izraela najskôr. Neviem, oni asi po... ozaj po pol roku odišli.

**Hm.**

Odtiaľ.

**A tých ste videli vy odchádzať zo Sečoviec?**

Tých...?

**Tých Bernatovcov?**

Bernatovcov? Aj s tým chlapcom, Oskarom, sme sa dobre poznali, tak povedal.

**Keď odchádzali, vy ste videli, ako idú preč? Ako ich berú?**

Nie, len hovoril, že kedy idú preč.

**Vedeli to dopredu?**

Hej, ale tam myslím ako, do Izraela.

**Jaj, ale keď vtedy ešte v tom štyridsiatom druhom...**

Nie.

**Keď odchádzali.**

Nie, nie. Nie, nie, nie, nie... Oni mali niekde pripravené niečo.

**Takže oni sa išli skrývať...?**

Oni prežili takto.

**Niekde...?**

Ešte predtým odišli, než sa toto všetko malo stať.

**Hm. Takže mali niekde... mali už...**

Predtým. Ich bolo päť alebo šesť detí, hovorím, tá mama ich a otec, ale otec sa nevrátil, a neviem, čo sa to stalo.

**Hm. A keď sa vrátili po štyridsiatom piatom, predtým ako odišli do toho Izraela, rozprávali ste sa s nimi, že aký bol teda ten ich osud?**

Nie, nechceli...

**Že čo zažili?**

Nechceli o tom hovoriť. Pol slova by ste nedostali, od nikoho.

**Hm.**

Ani od tých našich dobrých... lebo nebohá manželka spolupracovala... v jednej pracovni, v kancelárii, na tom ekonomickom úseku s tou pani Klenkovou, s tou... A nebola o tom reč nejaká, nie.

**Hm.**

Nie. Nie, nechceli o tom hovoriť, no. Povedali tak, že to prežili, to...

**Hej.**

To viete...

**Ešte sa vrátim kúsok naspäť do toho štyridsiateho druhého roku. Vraveli ste, že teda boli tí gardisti vtedy takí aktívni. Pri akých príležitostiach ste dajme tomu mohli vidieť gardistov niekde vonku na... na verejnosti? Niekde v Sečovciach trebárs?**

Napríklad nejaké oslavy, viete? Tak tam sa to už tak... oni ukazovali... čo ja viem...?

**Čo robili počas tých osláv?**

Konkrétne, že by som to...

**Videli ste nejakú takú ich oslavu, nejakú takú situáciu?**

Neviem presne teraz, ktoré... ktoré oslavy to boli za toho bývalého Slovenského štátu, viete? Neviem presne čo sa... to ten štrnásty marec sa oslavoval, bol lebo to bolo vy... teda vyhlásenie...

**Hm.**

Toho Slovenského štátu. Tak tam sa to dalo vidieť... A keď sa nejaké slávnosti robili, viete? Pamätám sa, že to tak z tých Sečoviec sme do Trebišova... tá školská mládež na tej železnici, tam je taká Trebišov – Vranov premávala, taká tá...

**Hej.**

Malá motorka jej hovorili. Tam... no tak tam potom sprevádzali nás školské deti, čo sme išli na oslavy do Trebišova, do okresného mesta.

**Hm.**



Tak... tak. Na takom... alebo ja neviem, neviem... neviem, naozaj.

**Hej. A to bolo... to bolo aká oslava, čo ste šli do toho Trebišova, to bol ten štrnásty marec? Alebo niečo iné?**

Nie, to bolo v lete, to bolo v lete. Nevieť presne, čo to bolo.

**Hm.**

Nevieť presne, že čo to bolo, ale tam sme chodili rok čo rok.

**A čo sa tam dialo vtedy?**

No oslavy, tanec... prejavy dajaké...

**Nejaké aj politické prejavy tam boli?**

To som neposlúchal. Ja vám neviem povedať, lebo človek si toho nevšímal. Všímal si niečo iného.

**Hm. A v škole ste mali nejaké oslavy toho štrnásteho marca?**

Ani nie. Ani nie. Nepamätám sa aspoň na dajaké také zhromaždenia. Nie, nie. Viete, také skupinky čo boli... hovorím, tie také mládežnícke...

**To bolo čo, tie mládežnícke skupinky?**

Viete, to hovorím, tie na školách, čo boli to tie... to tie stupne, že tí malí – to boli tie vlčatá, tak sa im dajako hovorilo, a potom boli tí junáci, potom boli... počkajte... tri boli za sebou, a potom išla tá garda.

**Hm. Mládežníci, to bola Hlinková mládež?**

Hlinková mládež, tak, tak, tak. Tak to bolo.

**Aj vy ste boli členom?**

No tak to dvanásťročný chlapec nemali nádej, viete? Ponúkli vám... nie ponúkli – zaregistrovali a išlo sa.

**Nikto sa vás nepýtal, alebo...?**

Nie.

**A boli ste členom, hej?**

To nie. Kto by sa vás bol pýtal dačo takéto?

**A mali ste nejaké také rovnošaty, alebo...?**

Nie, aspoň ja som nemal, ale myslím, že boli. Myslím, že boli. Nie, my sme neboli na to takí vyspelí rodičia, ani roboty vtedy – hovorím – toľko nebolo, tak že na to... na to nebolo.

**A čo... mali ste nejaké stretnutia, alebo čo to vlastne bolo? Keď... čo to znamenalo, keď bol teda niekto v tej Hlinkovej mládeži?**

Neviem vám povedať, čo to malo znamenať, lebo to bolo krátko. Viete...?

**Koľko asi?**

No tak to dajme tomu v štyridsiatom... tridsiatom deviatom sa zrodil ten štát. V štyridsiatom prvom sa to asi... keď sa ja dobre pamätám, keď začalo sa už takéto... aj to sa pamätám, že cez prázdniny už akési spisovanie sa robilo, no...

**Hm.**

Tak to mohlo... dakedy... neviem, či to trvalo dva roky, nie...

**Hm.**

Však ten Slovenský štát nemal tohto... štrnásteho marca tridsaťdeväť a v štyridsiatom piatom koniec.

**Nemali ste nejaké také spoločné tábory, alebo nejaké také zhromaždenia a cvičenia?**

Na to nemal ešte Slovenský štát. Na to nemal ešte Slovenský štát. Nie... Možno, že tí zámožnejší viete, čo boli, možno, že tí chodili, ale odtiaľ nie.

**A týchto gardistov, keď mali oni tie svoje zhromaždenia, alebo slávnosti, nespomínate si, že by nejako spievali nejaké piesne, alebo mali také tie svoje... také nejaké špeciálne veci?**

No určite bolo... neviem vám povedať, lebo to sa obchádzalo, toto.

**Hm.**

To sa obchádzalo.

**Niekde, keď sme sa takto pýtali Pudi takto, tak vraveli, že – „No mali také piesne...“ že niektoré boli aj také protizidovské, vy ste niečo také nezachytili? Ako dieťa?**

Nie... nie, že by som nehovoril niečo také, čo som naozaj nie...

**To, čo vy si teda pamätáte, že vy... sa vám nevynára... možno, že ste sa s tým nestretli, no.**

Nie.

**Nie všade to bolo rovnako...**

Nie, skutočne nie.

**Hm.**

Skutočne nie. Rozmýšľam, ale neprídem na nič. Že by tak... nie...

**A v tom čase vlastne, keď... keď židov už deportovali, vraveli ste teda, že už ľudia vedeli, že tá situácia je vážna, že to nie je... že už to sú, že idú niekde že ich presídliť, ale teda že z toho už nič dobrého nebude... Nespomínate si, že aké bolo zdôvodnenie, že prečo tí židia musia odísť?**

Hm.

**Prečo ich deportujú?**

To nevyšlo, to nevyšlo najavo, len to rodičia neboží hovorili, že to, čo vidíme na nich, aby sme čakali na seba. To, čo vidíme na nich, aby sme čakali na seba.

**A toto kto hovoril?**

Rodičia hovorili, že im hovorili oni, títo...

**Aha.**

Títo... títo židia. Viacej sa poznali s nimi, ako my deti, viete? „Čo vidíte na nás, čakajte na seba.“

**Hm.**

No a potom hovorím, začalo to tiež, tiež už Hitler robil svoje, tiež nie... nie... ľudia, ktorí sa mu nepáčili, týmto našim... tak tiež každý dával pozor na jazyk. Veľmi.

**Hm.**

Hej?

**A ktorí boli takí nežiadúci, ďalší?**

No tak hlavne... hlavne to... vtedy ja som ešte takto nie... až potom tí naši komunisti, oni... oni nemohli, viete? Tí starí, ktorí boli organizovaní už v dvadsiatom prvom roku a tak...

**Hm.**

A tak ďalej. Tí na to pozerali celkom inakšie. Začali sa utvárať partizánske skupiny.

**Hm.**

Viete? Tak už rozum nám prechádzal tam... nám tam čosi.. kto to... nehraje, nie? Vojna samotná...

**Hej.**

Samotná vojna, ten prelet tých nemeckých lietadiel cez toto... cez tu, tade, cez toto územie, cez... ten prvý nápor na tú Ukrajinu tých lietadiel, koľko... to sme sa pozerali, videl, že ako... vyzeralo to ako koniec sveta.

**Hm.**

Keď celé... celé dni ten prvý útok na toto... na Rusko. No, a potom už sme... naši vojaci išli tam do Ruska. S tými nemeckými, takže to už... to už... už... už to nebolo nič. V štyridsiatom prvom sa to začalo, nie? V júni, tá vojna, tak to už... už... už hovorím, to... títo, ktorí starší boli a videli to, tak už vedeli to posúdiť, že to nemôže zostať.

**Hej.**

Že to zase sa len dostane do toho,... Česi, hovorím, boli utrápení... hovorím, ako Protektorát, mali Nemci... Až vtedy začal tomu človek trošičku... trošičku... trošičku... trošičku ako rozumieť. No a hovorím...

**Boli v Sečovciach aj Nemci? Prišli do Sečoviec Nemci?**

No pravdaže, chodili. Kolóny chodili, aj áut, aj tohto.

**A tí sa ako správali? K ľuďom?**

Nevšíkali si toho oni tam. To oni keď už... v tých horách už... blížil sa front...

**Hm.**

Keď v tých horách tí partizáni im robili nešťastie, vyhodili ten hanušovský most, ten viadukt... a tam hovoríme smerom na Dargov, tam bola jedna veľká partizánska skupina, tak tam raz bolo vidieť, že idú cez tú... tam na Kravany, Bačkov, zo Sečoviec smerom, ako je z Košíc cesta, tak tam sa to vyhrnulo veľa... Ale to toľko všetkého bolo...

**Hm.**

Oni tu nie... neboli. Až potom, ako už fronta prechádzala, no tak to samozrejme, už opevnenia sa robili pod Dargovom veľké...

**A Rusi prišli do Sečoviec?**

Rusi prišli.

**Hej.**

Rusi prišli.

**S tými ste sa stretli?**

Joj.

**Tí boli akí?**

No vojaci. Vojaci, viete? Ale aj ľutovali ten národ tu, lebo rozbité Sečovce boli, roztrepané na všetko.

**Hm.**

Tie dediny pod... pod Dargovom vypálené.

**Hm.**

Všetko zrovnané so zemou. Tí ľudia, to všetko bývalo v Sečovciach.

**A ako sa správali k ľuďom, Rusi?**

Dobre, pomáhali. Pomáhali skutočne, viete? Pomáhali...

**Nebrali nič?**

Nebrali nič, skôr priniesli dačo.

**Hej?**

**Lebo aj také sme počuli, že zobrali alebo chceli zobrat', a potom...**

Boli aj takí... no ale nie, nie...

**Neboli... nejaké násilnosti neboli?**

Nie, lebo oni mali prísny režim. Tam keby bol daktorý dačo, tak hneď ide.

**Hm.**

Oni tam zostali pod tým Dargovom, už neviem... sedem týždňov. Sedem týždňov pod tým priesmykom dargovským.

**Hm.**

Takže Sečovce, my sme si užili ich dosť.

**Hm.**

Pozatvárané školy všetko... prv, keď prišli Nemci robiť opevnenia na Dargove, tak tam mali nemocnicu, v tých školách. Oni poubytovaní v školách.

**Hm.**

Teraz oni odišli, fronta prišla... prišli Rusi, zase oni obsadili toto všetko. Takže toto... dosť... dosť toho bolo. A vtedy sme nič nemohli.

**Hej. Bolo to dramatické...**

Joj, prosím vás, prosím vás... Prosím vás...

**Ja navrhujem teraz krátku prestávku, aby sme si urobili, lebo chcem sa spýtať kolegynky Moniky a pána Beyraka, či oni nechcú vám položiť nejakú otázku. Možno, že aj ja som niečo vynechala, čo by ešte oni radi sa dozvedeli, nejaký ďalší detail, alebo im niečo napadlo ďalšie...**